

Makale Geliş | Received: 30.09.2019
Makale Kabul | Accepted: 05.10.2019
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.627092

Seda KAYAPALI YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr.
Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Kars-TÜRKİYE
Kafkas University, Sarıkamış Tourism Faculty, Department of Tourism Administration, Kars-TURKEY
ORCID: 0000-0003-4438-2445
seda.yildirim@kafkas.edu.tr

Oğuzhan EKİNCİ

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.
Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum-TÜRKİYE
Erzurum Technical University, Faculty of Literature, Department of Sociology, Erzurum-TURKEY
ORCID: 0000-0002-1872-2496
oguzhan.ekinci@erzurum.edu.tr

Siber Mobbing Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

Öz

İnsanlara iletişim, bilgi, eğlence ve yaratıcılık bağlamında birçok yeni imkân sunan internet erişimli mobil cihazlar, günümüzde özellikle gençler için büyük bir ihtiyaca dönüşmüş ve günlük yaşamın giderek çevrimiçi bir hâl almasını sağlamıştır. Ancak bu alandaki her teknolojik gelişme, yeni sorunların ortaya çıkmasına ve gerçek dünyadaki sorunlu alanların sanal uzaya taşınmasına neden olmuştur. Bu yeni sorunlardan/fenomenlerden biri de siber mobbingdir. Akıllı telefonlar, bilgisayarlar ya da internet erişimli başka aygıtlar yardımıyla sanal uzayda/ortamlarda birinin utanç verici ya da çok samimi fotoğraf ve videolarını yayınlamak, biri hakkında söylentiler oluşturmak ya da yaymak, şiddet içerikli paylaşımlar yapmak, artık günümüz dünyasının gerçekleri arasında yer almaktadır. Bu makalenin amacı, siber mobbing olgusunun kavramsal çerçevesini çizmek, onu geleneksel mobbingden ayıran farkları ortaya koymak ve kapsamlı bir ampirik çalışmayla ele alarak Türkçe ölçeğin geçerlilik ve güvenirlik çalışmasını yapmaktır. Bu doğrultuda 637 katılımcıdan elde edilen verilere SPSS ve LISREL programları kullanılarak Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizleri yapılmıştır. Yüksek güvenirlik gösteren 8 boyut ve 62 ifade oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Siber Mobbing, Geçerlilik, Güvenirlik.

Validity and Reliability Study of Cyber-Mobbing Scale

Abstract

Mobile devices with internet access provide many new opportunities including communication, information, entertainment, and creativity for individuals. Thus, these devices have become a need particularly for young individuals and made daily lives online gradually. However, each technological development in this field has caused new problems to emerge as well as transferring issues in the real world to virtual spaces. One of the new issues/phenomena is cyberbullying. Sharing personal and private photographs and videos of people, spreading rumours, sharing content with violent nature through smart phones, computers or other devices with internet access have become a part of the reality of today's world. The purpose of this paper is conceptually to frame the concept of cyberbullying, to identify the differences from traditional mobbing, and empirically to test the reliability and validity of the scale in the Turkish language. The data of this study were collected from 637 participants. By using SPSS and LISREL softwares, exploratory and confirmatory factor analyses were made. As a result, 8 dimensions and 62 items with high reliability levels were developed.

Keywords: Mobbing, Cyber-mobbing, Validity, Reliability.

Giriş

Son otuz yılda kendisini belirgin kılan küreselleşmenin etkisiyle birlikte modern iş dünyasındaki değişim ve dönüşümler; iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi, üretim araçlarının farklılaşması, rekabetin artması, toplumsal beklenti ve ihtiyaçların değişmesi, iş süreci ve iş akışının giderek karmaşık bir hâl alması ve performansa yönelik talep ve baskıların artması gibi gelişmeler, sosyo-ekonomik hayatı derinden etkileyerek birçok yeni görüngünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüngülerden biri de odaklanılmış, zarar verici, negatif bir iletişim biçimi olan mobbing olgusudur. Son yıllarda gerek kamusal gerek özel alanda sıkça gündeme gelen mobbing; bir veya birkaç kişi tarafından hedef haline getirilmiş bir ötekine yönelik sistematik ve kasıtlı bir şekilde uygulanan aşağılayıcı, tahkir edici, bezdirici, taciz edici, etik dışı söz ve davranışlardan oluşmaktadır (Yıldırım ve Ekinci 2019: 2). Mobbing olgusunu beş sınıfa ayıran Leymann’a (1996: 170-173) göre mobbingden bahsedilmek için “bireyin kendisini ifade etmesinin engellenmesi, sosyal ilişkilere yönelik saldırılar, bireyin sosyal kişiliğine yapılan saldırılar, bireyin çalışma hayatına yapılan saldırılar ve bireyin sağlığı etkileyen saldırılar” söz konusu olmalıdır. Çok uzun süreli ve sık aralıklarla tekerrür eden mobbing içerikli bu tür davranışlar, mağdur kişilerin ciddi derecede ruhi, psikosomatik ve sosyal rahatsızlıklar yaşamalarına neden olmaktadır (Tiyek 2011: 115, Wachs ve Sebastian 2019: 1-15).

İletişim ve bilişim teknolojilerinin çok hızlı bir şekilde gelişmesi neticesinde mobbing olgusu da değişim göstermiş, buradan hareketle birçok yeni kavram geliştirilmiştir. İnsanların, özellikle de gençlerin¹ hayatını derinden etkileyen bu teknolojiler, erişim ve iletişim bağlamında insanlara farklı mekânlardan küresel ağlara erişim imkânı sunarak kişiyi her yerde ve zamanda erişilebilir bir duruma getirmiştir (Castells 2005, Katzer ve Catarina 2016, Hoffmann 2016). Teknolojik aygıtların giderek yaygınlaşması ve dünyanın dijitalleşmesi, birçok avantaj sağlamakla birlikte gerçek hayatta karşımıza çıkabilecek birtakım yeni tehlikeleri de beraberinde getirmektedir, zira dijital medyanın kullanımı ne kadar kolaysa, onu kötüye kullanmak da o kadar kolaydır. Zira modern medya aygıtlarıyla birlikte yeni mobbing biçim ve tezahürleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de siber mobbing, yani insanların iletişim ve bilişim

¹ “Zamanlarının büyük bir bölümünü teknolojik araçların başında geçirmekte olan ve yaşamlarının büyük bir bölümünü cep telefonları, bilgisayar oyunları, sosyal ağlar ile dolduran bu nesil, yeni bin yıl nesli (millennials), gelecek-nesil (next generation), siber-çocuklar (cyber kids), @ nesli, siber nesli ya da ağ nesli olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın 80’li yılların öncesinde doğup bilişim teknolojilerine sonradan uyum sağlamaya çalışan kuşaklar ise dijital göçmenler (digital immigrant) olarak adlandırılmaktadır” (Vogelsang 2000: 240, Ekinci ve Yıldırım 2018: 12).

aygıtları aracılığıyla bir dizi saldırıya maruz kalmalarıdır (Gradinger vd. 2010, AJS 2019). Görüntü ve video yayınları, e-postalar, sohbet odaları, yazılı mesajlar, Youtube, Facebook gibi sosyal medya ortamları veya cep telefonları gibi elektronik iletişim aygıtlarıyla mobbinge maruz kalmak/mobbing uygulamak, nispeten yeni bir olgudur. Modern medyanın artan kullanımı, bu yeni mobbing biçimini kolaylaştırmaktadır, zira internet ortamındaki her içeriğin yayılması çok hızlı ve kolayken, kontrolü çok zordur. Faillerin tespit edilememesi, durumu daha da zora sokmaktadır (Kratzer ve Fetchenhauer 2007).

En yaygın siber mobbing biçimleri; Web sitelerinde veya diğer kamuya açık platformlar üzerinden yapılan hakaretler, rahatsız edici mesaj yahut yazışmalar, taciz ve tehditler, şantaj, kişisel sırları ifşa etmek, iftira etmek, söylentiler yaymak, şiddet içerikli videolar yayınlamak (Happy-Slapping), utanç verici veya mahrem fotoğraf ve videoları internette yayınlamak, başkasına ait fotoğrafları manipüle ederek paylaşmak, başkasının çevrimiçi hesaplarına erişim sağlamak (şifre hırsızlığı) ve bunlar üzerinden o kişi yahut kişileri olumsuz etkileyecek/dezavantajlı duruma düşürecek mesajlar göndermek veya aşağılayıcı yayınlar yapmak, başkası adına sahte profil veya çevrimiçi hesaplar oluşturmak ve bunlar üzerinden aşağılayıcı içerikte yayınlar yapmak, kişi/kişileri çevrimiçi topluluklardan, gruplardan veya forumlardan dışlamak, kişiyi sosyal medya platformlarında yahut sosyal medya hesaplarında araştırmak/gözetlemek/paylaşımlarını incelemek (stalklamak), kişinin özel bilgilerinin/hesap bilgilerini ele geçirerek onu ifşa etmek ya da onun adına alım-satım yapmaktır (doxxing) (Eberhard ve Fehlau 2012).

Özellikle ergenler ve gençlerde kalıcı bir sosyal soruna dönüşen siber mobbing mağdurlarının sayısı her geçen gün artmakta ve endişe verici bir boyuta ulaşmaktadır (Buendnis Gegen Cybermobbing 2017). Bu nedenle bazı okullar, sınıfta ve teneffüslerde cep telefonlarının kullanımını yasaklayarak buna karşı önlem almaya çalışmaktadır. Zira bir defa internette/ağda olan, çok hızlı bir şekilde yayılabilir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen bu mobbing türünde birçok mağdur çaresiz kalmakta; bunalmış bir şekilde nereye gideceğini, kime başvuracağını, siber mobbinge karşı kendisini nasıl savunacağını bilmemektedir (Eberhard ve Fehlau 2012).

Siber mobbing uygulamaları, genellikle gerçek dünyadaki ilişkilere ait mobbing dinamiklerindedir, fakat nadiren de olsa bağımsız bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır (Schneider vd. 2013). 1999 yılında Anglo-Amerikan bilim dünyasında araştırılmaya başlanan siber mobbing kavramı, 2000’li yılların ortalarından itibaren

Almanya gibi Kara Avrupa’sının önemli devletlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi bu kavram üzerinde de mutabık olunan tek bir tanım mevcut değildir. Kavram, ekseriyetle geleneksel mobbing kavramına internet ve mobil aygıtlar gibi siber mobbingin karakteristik medya aygıtlarının eklenmesiyle açıklanmaktadır (Nayla 2009). Bu bağlamda siber mobbing, geleneksel mobbingin iletişim ve bilişim teknolojileriyle gerçekleştirilen bir mobbing türü olduğu çıkarımında bulunulabilir. Ancak geleneksel mobbingten ayrıştığı farklı yönleri de mevcuttur. Bunlardan en öne çıkanları şu şekildedir (Förster 2013).

1. Bu farklılıkların en önemlisi, siber mobbingin virtüel yani sanal bir ortamda ve teknolojik aygıtlar vasıtasıyla gerçekleşiyor olmasıdır. Literatürde çokça vurgulanan “I can’t see you-you can’t see me” (Seni göremiyorum-beni göremiyorsun) (Willard 2007) cümlesi, analog dünyada gerçekleşen geleneksel mobbing ile dijital dünyada siber mobbingi ayırıştıran doğrudan temas boyutunu vurgulamaktadır. Bu durum, failin anonimlik içerisinde hareket etmesini sağlamakta; kurban, maruz kaldığı mobbingin kim yahut kimler tarafından gerçekleştirildiğini bil(e)memektedir. Her ne kadar hukuki süreç neticesinde failin kimliği belirlenebilse de sürecin uzun ve müşkül olması, mağdurların bu süreçten sonuç alınamayacağına inanmalarına neden olmaktadır, bu da faileri cesaretlendirmektedir.

2. Siber mobbingi geleneksel mobbingden ayıran diğer bir unsur da siber mobbingdeki tutum, davranış ve hareketlerin bedenden-ayrıştırmış ve sözlü olamayan (nonverbal) bir şekilde gerçekleşmesidir. Geleneksel mobbingteki jest ve mimiklerin yerini artık kodlar, kes-kopyala yazıları, fotoğraflar, videolar vs. almaktadır.

3. İfade edilmesi gereken başka bir husus da siber mobbing izleyicilerinin geleneksel mobbing izleyicilerinden farklı olmasıdır. Mobbing olgusunu fark ettikleri andan itibaren sürece dâhil olan mobbing izleyicileri analog dünyada gerçek kimliklere sahipken; siber mobbing olgusunda ise gizlilik/anonimlik içerisinde dirler. Bu durum, mobbing olgusuna dışarıdan müdahaleyi de zorlaştırmaktadır.

4. Yayılma hızı ve düzeyi de siber mobbingi geleneksel mobbingden ayıran diğer önemli bir husustur. İzleyiciler, siber mobbing olayına çok hızlı bir sürede ve kitlece dahil olmaktadırlar. Örneğin; 15 yaşındaki Kanadalı bir genç, Star Wars serisinin kahramanı Darth Maul’u taklit ederken kendini videoya çeker. Sınıf arkadaşları bu videoyu bulur ve kazaa.com adlı internet sitesinde izinsiz olarak yayınlı ve kısa sürede dünyaya yayılır. 900 milyondan fazla izleyici, “Star Wars Kid”² adını verdikleri çocukla

² Youtube’da da yayımlanmış olan bu videoyu Eylül 2019 tarihi itibarıyla 35 milyondan fazla insan izlemiştir. Bknz. Star Wars Kid <https://www.youtube.com/watch?v=HPPj6viIBmU>.

eğlenir (Nayla 2009). Bu bakımdan siber mobbing genellikle daha tahripkârdır. Analog dünyada kişiye zarar verecek bir söylenti yaymak zaman ve çaba gerektirirken; dijital dünyanın sunduğu sosyal ağlar, video partalları, mesajlaşma uygulamaları, toplu e-postalar bunu çok kısa sürede geniş kitlelere ulaştırabilir.

5. Siber mobbingi farklı kılan özelliklerden biri de siber mobbingin adeta zamansız ve mekânsız bir düzlemde gerçekleşiyor olmasıdır. Dijital dünya, somut olan zaman ve uzay ilişkisini ortadan kaldırmakta; insanların her türlü zaman ve mekândan bağımsız, asenkron, yani istenilen zaman ve yerde başlanıp sonlanan, istendiğinde offline olunabilen bir iletişim türünü mümkün kılmaktadır. Ancak bu durum, siber mobbinge maruz kalan kişilerin süreğen bir şekilde yani ortamı terk edince bitmeyecek bir mağduriyet yaşamalarına da neden olmaktadır. Bu bakımdan siber mobbingden kaçılıp kurtulacak güvenli bir mekân/zaman söz konusu değildir. Akıllı telefonların yaygınlaşması gibi gelişmeler nedeniyle siber mobbing, 7/24 gerçekleşebilmekte; kişi, gece yarısında yatağında uyurken bile mobbinge maruz kalabilmektedir. Böylece kalıcı bir şekilde gerçekleşen siber mobbing, mesai bitimi veya okul çıkışıyla birlikte kesintiye uğramamaktadır. Örneğin; hakaret içerikli bir video paylaşan ya da nefret dolu yorumlar yapan mobbingciler, günün her saatinde aktiftir. Teorik olarak mağdur, bu iletişim araçlarını kullanmayarak mobbing sürecinden kaçabilir; ancak bu, günümüz şartlarında pek mümkün değildir. Kaldı ki böylesi bir durumda kişi, hakkındaki söylenti ya da iftiralardan haberdar olup kendini savunamayacak ve izleyici kitlesi bu iftira ve tahkirleri gerçek olarak algılayacaktır (Webster 2019).

Yöntem

Araştırmanın bu kısmında amaç, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri analizi ve işlem açıklanacaktır.

Amaç

İnsanlara iletişim, bilgi, eğlence ve yaratıcılık bağlamında birçok yeni imkân sunan internet erişimli mobil cihazlar, günümüzde özellikle gençler için büyük bir ihtiyaca dönüşmüş ve günlük yaşamın giderek çevrimiçi bir hal almasını sağlamıştır. Ancak bu alandaki her teknolojik gelişme, yeni sorunların ortaya çıkmasına ve gerçek dünyadaki sorunlu alanların sanal uzaya taşınmasına neden olmuştur. Bu yeni sorunlardan/fenomenlerden biri de siber mobbingdir. Akıllı telefonlar, bilgisayarlar ya da internet erişimli başka aygıtlar yardımıyla sanal uzayda/ortamlarda birinin utanç verici ya da çok samimi fotoğraf ve videolarını yayınlamak, biri hakkında söylentiler oluşturmak ya da yaymak, şiddet içerikli paylaşımlar yapmak, artık günümüz

dünyasının gerçekleri arasında yer almaktadır. Bu makalenin amacı, siber mobbing olgusunun kavramsal çerçevesini çizmek, onu geleneksel mobbingden ayıran farkları ortaya koymak ve kapsamlı bir ampirik çalışmayla ele alarak Türkçe ölçeğin geçerlilik ve güvenirlilik çalışmasını yapmaktır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın uygulanmasında veri elde edilecek örneklem Erzurum şehrinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinden seçilmiştir. Erzurum’da Atatürk Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi olmak üzere iki devlet üniversitesi bulunmaktadır. Bu iki üniversiteden birinde öğrenim gören ve devlet yurdunda kalan öğrencilerden çalışma grubu belirlenmiştir. Palandöken Yurdu, Erzurum Kız Öğrenci Yurdu, Kazım Karabekir Yurdu, Erzurum-Nenehatun Öğrenci Yurdu, Erzurum-Alvarlı Efe Öğrenci Yurdu, Erzurum-İbrahim Hakkı Öğrenci Yurdu’nda kalan öğrenciler çalışmamızın evrenini oluşturmuştur. Araştırmamızın uygulanmasında 637 öğrenciye ulaşılmıştır. Ayrıca Erzurum Teknik Üniversitesinden 5/1 numaralı Yayın Etik Kurulu onayı alınmıştır. Uygulama esnasında daha veriler elde edilmeden önce öğrencilere araştırma konusu ile ilgili kısa bir bilgi verilmiş ve farkındalık yaratılmıştır. Anket formu üzerinde mobbing ve siber mobbing kavramları ayrıca tanımlanmıştır. Amaca esas veriler toplanmadan önce pilot bir çalışma ile yaklaşık 80 kişiye anket uygulanmış olup, okunurluk, anlaşılabilirlik ve ön testler kontrol edilmiştir. Ayrıca anket oluşturulurken Almanya’da yapılan araştırmada kullanılan bir ölçekten de yararlanılmıştır. Bu ölçeğin orijinal dili Almanca olup, kültürel farklılıkların meydana getirebileceği sorunları yok etmek için ölçek Türkçe’ye tercüme edilmiştir ve ölçeklere hem tercüme (Almancadan Türkçeye) hem de geri tercüme (Türkçeden Almancaya) uygulanmıştır. Çalışmadaki ankette faydalanılan hiçbir ifadenin anlam kaybına veya değişikliğine uğrayıp uğramadığı Edebiyat Fakültesindeki dil uzmanlarınca değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda ölçeklerde yer alan hiçbir ifadenin anlam kaybına uğramadığı ve değişmediği tespit edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen örnekleme uygulanan veri toplama aracı üzerinde gerçekleştirilen işlemler Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Ölçeği Çalışma Planı

İşlem	Uygulanan Ölçek	Gerçekleştirilen İşlemler
Dil Uzmanı	Siber Mobbing Ölçeği	Almanca – Türkçe çeviri kontrolleri
Pilot Çalışma Grubu	Siber Mobbing Ölçeği	Okunurluğu ve anlaşılabilirliğinin kontrol edilmesi ve ön testler

Esas Çalışma Grubu	Siber Mobbing Ölçeği	Yapı Geçerliği için AFA'nın uygulanması
--------------------	----------------------	---

Veri Toplama Aracı

Ölçek geliştirme çalışmasının bu aşamasında öncelikle siber mobbingin teorik alt yapısı incelenmiş ve uluslararası literatür taranmıştır. Bunun sonucunda siber mobbinge ilişkin değişkenler belirlenmiş, benzer ölçekler incelenmiştir. Özellikle Almanya’da uygulanan bir siber mobbing ölçeğinden faydalanılarak (Bündnis Gegen Cybermobbing 2014) Türkçe bir siber mobbing ölçeği geliştirilmiştir. Belirlenen değişkenlere göre ölçek dört ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde demografik sorularla bireysel farklılıklar ortaya konulmuştur. İkinci kısımda mobbing ve siber mobbing gibi kavramların bilinirliği, karşılaşılma düzeyi, nerede karşılaşıldığı ve uygulayıcıların kimler olduğuna ilişkin genel profilin çıkarılabilmesi için sorular sorulmuştur. Üçüncü kısımda kıyaslama yapabilmek için mobbinge uğrama biçimi ve sıklığına ilişkin sorular sorulmuştur. Son kısımda ise esas olarak amaç edinilen siber mobbinge ve alt boyutlarına ilişkin sorular mevcuttur. Bu alt boyutlardan ilki siber mobbingin biçimi ve sıklığı 13 soru 5’li Likert tipi şeklinde, asla, aylık, ayda birkaç kez, haftalık, günlük şeklindedir. Diğerleri siber mobbinge karşı verilen tepki olarak arkadaş ve aile bilgilendirme 3 soru, siber mobbinge karşı verilen tepki olarak kurumları bilgilendirme 4 soru, siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler dışsal ve içsel sebepler 13 soru, siber mobbingin etkileri 13 soru, siber mobbingi önleyici tedbirler 7 soru ve son olarak siber mobbingin önlenmesi için beklentiler 10 soru olarak belirlenmiştir. Bunlar ise 5’li Likert tipinde kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum şeklindedir. Siber mobbing ile ilgili toplam soru sayısı 63’ tür.

Veri Analizi ve İşlem

Faktör analizi birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni az sayıda anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan tekniklerden birisidir (Kleinbaum vd. 1998: 601, Kalaycı 2014: 321). Araştırmadan elde edilen verilerinin Açıklayıcı Faktör Analizine uygunluğu Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) ve Barlett testi ile açıklanmaktadır (Büyüköztürk 2006: 126). Barlett testi korelasyon matrisinde değişkenlerin en azından bir kısmı arasında yüksek oranlı korelasyonlar olduğu olasılığını test ederken 0,50’den büyük olması gereken KMO örneklem yeterliliği ölçütüdür (Kalaycı 2014: 322). Bu nedenle AFA’ya uygunluğun tespiti ve örneklem büyüklüğünün yeterli seviyede olduğunun belirlenebilmesi için Kaiser-

Meyer-Olkin (KMO) testi ile Barlett testi uygulanmıştır. Ardından ölçeğe ait değişkenler arasındaki benzerlikleri ortaya koyabilmek ve yapı geçerliğini belirleyebilmek için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi bir ölçme aracındaki değişkenlerin kaç alt faktör altında toplandığını ve aralarındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılır (Seçer 2015: 78). AFA’da yapılan değerlendirmelerde faktör yükleri en az 0,30 olarak kabul edilir (Büyüköztürk 2004; Cathell ve Baggaley 1960, Neale ve Liebert 1980; Taşgın ve Korucuk 2018). Bu sebeple faktör yükü 0,30’un altında olan maddeler ölçekten çıkartılmıştır. Ayrıca öz değerleri 1’den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilirken 1’den küçük olanlar dikkate alınmaz (Tabachnick ve Fidel 2001, Kalaycı 2014: 322). Bundan dolayı öz değerleri 1’den küçük olan faktörler dikkate alınmamalıdır. Bu çalışmada verilen bilgiler ışığında açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

Ölçeğin iç tutarlılığının hesaplanabilmesi için hem ölçeğin tamamının hem de alt boyutlarının Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Cronbach Alpha değeri 0 ile 1 arasında bir aralıkta bulunur ve bu aralık ne kadar 1’e yakınsa ölçeğin güvenilirliği ve iç tutarlığı o derece yüksektir. Cronbach - Alpha katsayısının değerlendirilmesinde dikkate alınan değerlendirme aralıkları şu şekildedir (Özdamar 1997, Taşgın ve Korucuk 2018): Ölçek;

$0,00 \leq \alpha \leq 0,40$ = güvenilir değildir. $0,40 \leq \alpha \leq 0,60$ = düşük güvenilirirdir.

$0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ = oldukça güvenilirirdir. $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ = yüksek güvenilirirdir.

Açımlayıcı faktör analizinde, ölçme aracındaki gözlenen değişkenlerin tüm gizil değişkenlerle ilişki göstermesine izin verilirken doğrulayıcı faktör analizinde her bir gözlenen değişken yalnızca kendi gizil değişkeni altında tanımlanmaktadır (Çokluk vd. 2014). Faktörler arası ilişkiyi betimlemek ve elde edilen verilerin doğrulanması için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Söz konusu analizler yapılırken SPSS 20 ve LISREL 8.8 paket programlarından faydalanılmıştır.

Bulgular

Açımlayıcı Faktör Analizine (AFA) İlişkin Bulgular

Oluşturulan 63 maddelik ölçek uygulama güvenilirliğinin belirlenebilmesi için öncelikle siber mobbing ölçeğinin tamamına Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamının Cronbach Alpha katsayısı 0,945 olarak belirlenmiştir. Cronbach

Alpha yukarıda söylendiği gibi 0,80-1,00 aralığında yüksek güvenilir olarak değerlendirilmektedir (Özdamar 1997: 500). Sonuç olarak elde edilen verilerin yüksek derecede güvenilir olduğunu görülmektedir. Ayrıca her madde için yapılan analizlerde herhangi bir maddeyi silmenin Cronbach Alpha değerini yükseltmediği görülmektedir. Bu nedenle bu aşamada hiçbir maddenin çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Madde İstatistikleri

Madde No	Ortalama	Standart Sapma	Madde Silinirse Ölçeğin Ortalaması	Madde Silinirse Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu	Madde Silinirse Ölçeğin Cronbach Alphası
J1	1,68	1,019	142,58	1380,430	,316	,945
J2	1,51	,946	142,75	1379,786	,352	,945
J3	1,40	,855	142,86	1383,728	,329	,945
J4	1,40	,929	142,86	1382,845	,314	,945
J5	1,48	,972	142,78	1385,472	,263	,945
J6	1,70	1,078	142,57	1375,149	,364	,945
J7	1,52	,961	142,75	1379,595	,349	,945
J8	1,42	,915	142,85	1384,516	,295	,945
J9	1,76	1,129	142,50	1372,679	,376	,945
J10	1,38	,889	142,88	1384,093	,311	,945
J11	1,40	,927	142,87	1385,693	,273	,945
J12	1,38	,924	142,89	1384,801	,287	,945
J13	1,63	1,077	142,64	1378,378	,324	,945
K1	2,26	1,364	142,01	1360,912	,424	,945
K2	2,56	1,408	141,70	1359,158	,427	,945
K3	2,02	1,177	142,25	1366,413	,432	,944
K4	2,36	1,353	141,90	1358,868	,448	,944
K6	1,82	1,111	142,45	1370,572	,409	,945
K7	1,91	1,188	142,36	1366,339	,429	,944
K8	2,02	1,273	142,25	1358,806	,479	,944
L1	2,82	1,521	141,45	1346,342	,508	,944
L2	2,79	1,471	141,48	1346,443	,526	,944
L3	2,57	1,401	141,69	1347,060	,548	,944
L4	2,50	1,411	141,77	1344,112	,573	,944

L5	2,60	1,444	141,67	1340,464	,595	,944
L6	2,52	1,446	141,75	1343,839	,561	,944
L7	2,52	1,424	141,75	1350,697	,503	,944
L8	2,16	1,239	142,11	1354,786	,538	,944
L9	2,20	1,292	142,07	1349,768	,568	,944
L10	2,08	1,272	142,18	1355,532	,516	,944
L11	2,11	1,257	142,16	1355,030	,528	,944
L12	2,11	1,295	142,15	1354,310	,518	,944
L13	1,94	1,246	142,33	1358,780	,491	,944
M1	1,97	1,200	142,30	1354,740	,558	,944
M2	2,20	1,287	142,07	1351,191	,555	,944
M3	2,28	1,361	141,99	1346,311	,573	,944
M4	2,16	1,306	142,10	1348,721	,573	,944
M5	1,93	1,140	142,34	1355,992	,573	,944
M6	1,89	1,136	142,38	1358,390	,546	,944
M7	1,74	1,074	142,53	1367,896	,458	,944
M8	1,87	1,165	142,40	1358,312	,533	,944
M9	1,96	1,193	142,31	1354,381	,565	,944
M10	2,10	1,282	142,17	1349,476	,576	,944
M11	1,78	1,151	142,48	1364,813	,462	,944
M12	2,00	1,209	142,27	1355,101	,549	,944
M13	2,16	1,276	142,10	1356,680	,501	,944
N1	2,13	1,252	142,14	1371,856	,345	,945
N2	2,21	1,257	142,06	1372,298	,339	,945
N3	2,21	1,279	142,05	1371,496	,341	,945
N4	2,24	1,232	142,03	1370,919	,362	,945
N5	2,18	1,220	142,08	1372,135	,352	,945
N6	2,19	1,238	142,08	1368,130	,390	,945
N7	2,20	1,285	142,07	1368,450	,371	,945
O1	3,60	1,476	140,66	1352,093	,471	,944
O2	3,73	1,388	140,54	1356,259	,462	,944
O3	3,73	1,404	140,54	1355,149	,467	,944
O4	3,74	1,430	140,53	1356,721	,443	,944
O5	3,64	1,444	140,63	1354,953	,455	,944
O6	3,78	1,418	140,49	1355,884	,455	,944
O7	3,79	1,391	140,48	1359,006	,434	,944
O8	3,80	1,397	140,47	1357,015	,451	,944
O9	3,80	1,376	140,46	1357,493	,454	,944

O10	3,78	1,409	140,48	1361,268	,405	,945
Ölçek Geneli	Ortalama	Standart Sap.	Varyans	Cronbach Alpha	Soru Sayısı	
	144,27	37,489	1405,417	0,945	63	

Analiz yapılan verilere ait Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) ve Bartlett Test Değerlerine göre Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) değerinin 0,50 ve üzeri olması örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu gösterir (Kalaycı 2014: 322). Tablo 3’de görüldüğü gibi ölçeğin ön uygulamasında 63 maddeye ait Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) değerinin 0,911 ve Bartlett test değerinin 45843,07 (p=0,000) olarak belirlenmesi ölçeğin Açıklayıcı Faktör Analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi AFA’da yapılan değerlendirmelerde faktör yükleri en az 0,30 olarak kabul edilir ve birden çok faktöre yönelen maddeler ölçekten çıkartılır (Kalaycı 2014: 328, Büyüköztürk 2004, Cathell ve Baggaley 1960, Neale ve Liebert 1980). Bu sebeple elde edilen faktör yükleri (madde toplam test korelasyonu) 0,30’un altında olan ve birden çok faktöre yönelen maddeler ölçekten çıkartılmıştır. Ölçek uygulama sonucunda çıkarılan toplam madde sayısı sadece 1’dir. SMBİÇİM1 (J1) olarak numaralandırılan ifade çıkarıldıktan sonra ölçeğe ait faktör analizi aşağıdaki Tablo 3’ te ve Şekil 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 3. Siber Mobbing Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi – Faktör Yükleri

Madde No	İfadeler	Faktör Yükleri
Faktör		
1. ALTBOYUT: Karşılaşılan siber mobbingin biçimi ve sıklığı		
SMBİÇİM1 J1	İnternette hakaret veya tacize maruz kaldım.	-
SMBİÇİM2 J2	İnternette iftira ve söylentilere maruz kaldım.	,639
SMBİÇİM3 J3	İnternette benimle alay edildi ya da dalga geçildi.	,773
SMBİÇİM4 J4	İnternet üzerinden bana baskı veya şantaj yapıldı ya da tehdit edildim.	,668
SMBİÇİM5 J5	İnternet üzerinden rahatsız edici veya utanç verici fotoğraf ya da video gibi paylaşımlara maruz kaldım.	,618
SMBİÇİM6 J6	Benim adıma sahte profiller oluşturuldu.	,686
SMBİÇİM7 J7	Benimle temas kurulmak istendi veya istemediğim bir buluşmaya zorlandım.	,757
SMBİÇİM8 J8	E-posta veya mesajlarla sürekli tehdit edildim.	,568

SMBİÇİM9 J9	Sahte bir hesapla kandırmak istediler.	,725
SMBİÇİM10 J10	Sosyal medyadaki duvarımda, benimle dalga geçildi.	,744
SMBİÇİM11 J11	Sosyal medyada fotoğraflarımın altına aptalca ve hakaret edici şeyler yayınlandı.	,730
SMBİÇİM12 J12	İnternet üzerinden fiziksel şiddet veya ölüm tehditleri aldım.	,630
SMBİÇİM13 J13	İnternet üzerinden diğer eylem ve olaylara maruz kaldım.	,691
1. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 13,497	Cronbach Alpha: 0,907
2. ALTBOYUT: Siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Aile veya Arkadaş Bilgilendirme)		
SMTEPKİ1 K1	Durumdan ailemi ve akrabalarımı haberdar ettim.	,651
SMTEPKİ2 K2	Çözüm için arkadaşlarımla fikir alışverişinde bulundum.	,753
SMTEPKİ3 K3	Arkadaşlarımı veya diğer öğrencileri bilgilendirdim	,703
2. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 12,414	Cronbach Alpha: 0,844
3. ALTBOYUT: Siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Kurum Bilgilendirme)		
SMTEPKİ4 K4	Okul yöneticilerini bilgilendirdim.	,665
SMTEPKİ5 K5	Doktor veya danışma merkezinden yardım aldım.	,751
SMTEPKİ6 K6	Öğrenci işlerini veya sekreterliği bilgilendirdim.	,757
SMTEPKİ7 K7	Online yardım ve bilgi desteği aldım.	,620
3. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 10,048	Cronbach Alpha: 0,842
4. ALTBOYUT: Siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (Dışsal Sebepler)		
SMNEDEN1 L1	Haset veya kıskançlık nedeniyle	,760
SMNEDEN2 L2	Okuldaki rekabetçi iklim nedeniyle	,788
SMNEDEN3 L3	Okuldaki katı hiyerarşiler nedeniyle	,759
SMNEDEN4 L4	Dış görünüşüm nedeniyle	,720
SMNEDEN5 L5	İstenmeyen eleştirileri dile getirdiğim için	,731
SMNEDEN6 L6	Başarısız performansım nedeniyle	,666
SMNEDEN7 L7	Başarılı performansım nedeniyle	,673
4. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 8,926	Cronbach Alpha: 0,910
5. ALTBOYUT: Siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (İçsel Sebepler)		
SMNEDEN8 L8	Kişiliğim yüzünden	,636
SMNEDEN9 L9	Sosyal uyum sorunlarım nedeniyle	,672

SMNEDEN10 L10	Cinsellik nedeniyle	,761
SMNEDEN11 L11	Dinsel nedenlerden	,831
SMNEDEN12 L12	Irksal nedenlerden	,751
SMNEDEN13 L13	Cinsel tercihim nedeniyle	,748
5. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 7,818	Cronbach Alpha: 0,909

6. ALTBOYUT: Siber mobbingin etkileri

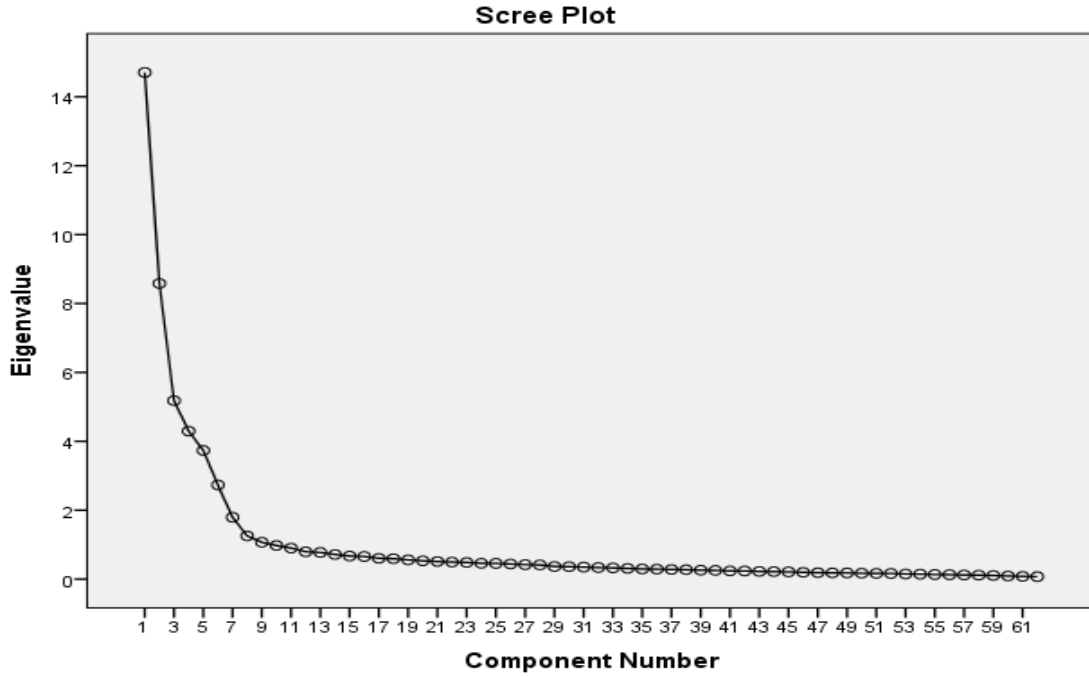
SMETKİLER1 M1	Kalıcı kişilik sorunları yaşadım	,748
SMETKİLER2 M2	Depresyona girdim	,756
SMETKİLER3 M3	Özgüven sorunları yaşadım	,732
SMETKİLER4 M4	Obsesif-kompulsif (Takıntı) sorunlar yaşadım	,737
SMETKİLER5 M5	Pskio-somatik (psikolojik kökenli fiziksel) sorunlar yaşadım	,767
SMETKİLER6 M6	Fiziksel sorunlar yaşadım	,740
SMETKİLER7 M7	Alkol, uyuşturucu vb. bağımlılığım oluştu	,682
SMETKİLER8 M8	İntihara meyilli biri oldum	,767
SMETKİLER9 M9	Başka bir okula geçiş yaptım veya düşünüyorum	,715
SMETKİLER10 M10	Bu olaylardan ötürü okula devamsızlık yaptım	,687
SMETKİLER11 M11	Doktor veya terapistlerle görüştim	,666
SMETKİLER12 M12	Ailem veya arkadaşlarımla sorunlar yaşadım	,695
SMETKİLER13 M13	Başka tür etkiler yaşadım	,642
6. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 6,489	Cronbach Alpha: 0,939

7. ALTBOYUT: Siber mobbingi önleyici tedbirler

SMTEDBİR1 N1	Okulumuzda mobbing/siber mobbing olayları için bir temas noktası mevcuttur.	,837
SMTEDBİR2 N2	Okulumuzda mobbing/siber mobbing baş etmek için yönetmelik veya rehber mevcuttur.	,867
SMTEDBİR3 N3	Okulumuzda mobbing/siber mobbing konusunda eğitim verilmektedir.	,871
SMTEDBİR4 N4	Okulumuzda mobbing/siber mobbing konularında eğitim almış yöneticiler bulunmaktadır.	,878
SMTEDBİR5 N5	Okulumuzda broşür, intranet, haber bültenleri aracılığıyla mobbing/siber mobbing konusu aydınlatılmaktadır.	,870

SMTEDBİR6 N6	Okulumuzda mobbing/siber mobbing olaylarıyla ilgili seminerler vs. yapılmaktadır.	,866
SMTEDBİR7 N7	Okulumuzda mobbing/siber mobbing olaylarıyla ilgili arabulucular veya benzeri merciler mevcuttur.	,838
7. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 4,683	Cronbach Alpha: 0,947
8. ALTBOYUT: Siber mobbingi önlemek için alınması gereken tedbirlere yönelik beklenti		
SMBEKLENTİ1 O1	Daha caydırıcı mevzuatların oluşturulması	,827
SMBEKLENTİ2 O2	Kamu yardım ya da danışma merkezlerinin kurulması	,880
SMBEKLENTİ3 O3	Yerel kurumlarda mobbing/siber mobbing karşıtı eğitimlerin verilmesi	,894
SMBEKLENTİ4 O4	Eğitim kurumlarında mobbing/siber mobbing karşıtı eğitimlerin verilmesi	,892
SMBEKLENTİ5 O5	Siyaset kurumunun daha fazla destek vermesi	,871
SMBEKLENTİ6 O6	Sivil toplum kuruluşlarının daha fazla destek vermesi	,928
SMBEKLENTİ7 O7	İnternette yardım veya danışma merkezlerinin oluşturulması	,910
SMBEKLENTİ8 O8	Mobbing/siber mobbing karşıtı kamu spotlarının yapılması	,925
SMBEKLENTİ9 O9	Online rehber veya koçluk birimlerinin kurulması	,904
SMBEKLENTİ10 O10	Akıllı telefonlar için uygulamaların geliştirilmesi	,865
8. ALTBOYUT	Açıklanan Varyans: 4,197	Cronbach Alpha: 0,973
Toplam Açıklanan Varyans: 68,072		Tüm Boyutlar Cronbach Alpha: 0,945
KMO: 0,911		

Şekil 1. Ölçek Uygulama Scree – Plot Grafiği

Grafiğin sol tarafında öz değeri 1'in üzerinde eğimin kaybolmaya başladığı kısma kadar olan boyutlar kabul edilmiştir. Bu analizler sonucunda elde edilen faktör yükleri Şekil 1 ve Tablo 3'te gösterildiği gibi 8 faktöre ayrılmıştır. 1. Faktörü oluşturan 13 madde karşılaşılan siber mobbingin biçimini ve sıklığı ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. 1. Soru faktör yükünü bozduğu için analizden çıkarılmıştır ve 1. madde olmadan yapılan analiz sonuçları verilmiştir. Kalan 12 soru açıklanan varyansın %13,497'sini açıklamaktadır. 2. Faktörü oluşturan 3 madde siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Aile veya Arkadaş Bilgilendirme) ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır ve varyansın %12,414'ünü açıklamaktadır. 3. Faktörü oluşturan 4 madde siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Kurum Bilgilendirme) ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır ve varyansın %10,048'ini oluşturmaktadır. 4. Faktörü oluşturan 7 madde siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (Dışsal Sebepler) ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır ve varyansın %8,926'sını oluşturmaktadır. 5. Faktörü oluşturan 6 madde siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (İçsel Sebepler) ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır ve varyansın %7,818'ini oluşturmaktadır. 6. Faktörü oluşturan 13 madde siber mobbingin etkileri ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır ve varyansın %6,489'unu oluşturmaktadır. 7. Faktörü oluşturan 7 madde siber mobbingi önleyici tedbirler ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır

ve varyansın %4,683’ünü oluşturmaktadır. Son olarak 8. Faktörü oluşturan 10 madde siber mobbingi önlemek için alınması gereken tedbirlere yönelik beklenti ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır ve varyansın %4,197’sini oluşturmaktadır. Ölçeğe ait sekiz faktörün toplam açıklanan varyans değeri ise %68,072’dir. Sosyal bilimlerde çok faktörlü desenlerde elde edilen varyans yükünün %40 ile %60 aralığında bir değer alması yeterli olarak kabul edilir (Çokluk vd. 2014). Araştırmada kullanılan ölçeğin sahip olduğu varyans yükünün yeterli düzeyden yüksek olduğu sonucuna varılabilir.

Doğrulayıcı Faktör Analizine (DFA) İlişkin Bulgular

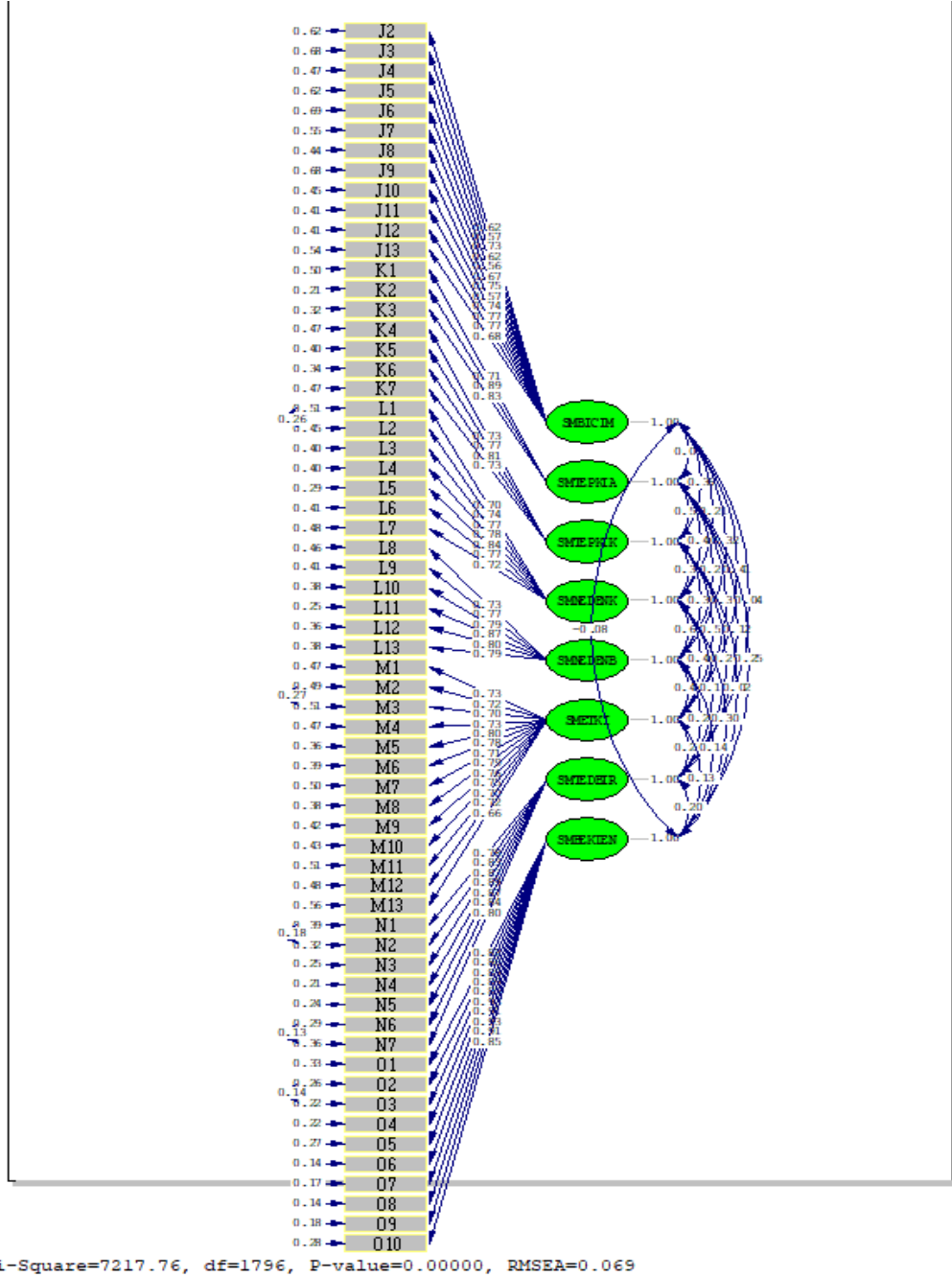
Veri analizi ve işlem kısmında açıklandığı gibi DFA her bir gözlenen değişken yalnızca kendi gizil değişkeni altında tanımlar ve faktörler arası ilişkiyi betimler (Çokluk vd. 2014). Faktör yüklerine ait maddelerden standart faktör yükleri 0,50 ve üzeri olanlar ölçek için önemli maddeler olarak değerlendirilir ve 0,30’un altı değerlendirmeye alınmamaktadır (Güngören vd. 2014: 74, Jöreskog ve Sörbom 1996). Diğer yandan DFA’da CFI, IFI, NFI, NNFI vb. bazı değerler uyum indeksleri aralığında olmak zorundadır (Yıldırım ve Naktiyok 2017). Bu uyum indekslerinin referans aralığı araştırmamızın indeksleri ile birlikte aşağıdaki Tablo 4.’te verilmiştir. Referans değerleri için Meydan ve Şeşen’in çalışmasından faydalanılmıştır.

Tablo 4. DFA’ya Ait Uyum İndeksleri

İndeksler	Referans Değeri		Ölçüm	Sonuç
	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum		
X ² /SD	0 < $\chi^2/sd \leq 3$	3 < $\chi^2/sd \leq 5$	4,018	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	0 ≤ RMSEA ≤ ,05	,05 ≤ RMSEA ≤ ,08	,069	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	,95 < CFI ≤ 1	,90 < CFI ≤ ,94	,95	İyi Uyum
NFI	,95 < NFI ≤ 1	,90 < NFI ≤ ,94	,94	Kabul Edilebilir Uyum
NNFI	,95 < NNFI ≤ 1	,90 < NNFI ≤ ,94	,95	İyi Uyum
IFI	,95 < IFI ≤ 1	,90 < IFI ≤ ,94	,95	İyi Uyum

Yapılan doğrulayıcı faktör analizine (DFA) göre $\chi^2/sd=4,018$, RMSEA=.069, NFI=.94, NNFI=0,95 CFI=.95, IFI=.95 olarak belirlenmiştir. Elde edilen değerler DFA sonuçları doğrultusunda Tablo 4’te gösterilen referans değerlerine göre kabul edilebilir. LISREL programının yönlendirmesi gereği L1 ile L2, M2 ile M3, N1 ile N2, N6 ile N7 ve O2 ile O3 ifadeleri birbirlerine bağlanarak modifikasyon yapılmıştır. Ayrıca 1. madde açıklayıcı faktör analizinden çıkarıldığı için doğrulayıcı faktör analizine de dâhil edilmemiştir. Standart faktör yükleri LISREL çıktısı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Standardize Yükler LISREL Çıktısı

Şekil 2'ye göre hiçbir standardize faktör yükü 0,50'nin altında ve 1'in üstünde değildir. Bu nedenle hiçbir madde bu aşamada çıkarılmamıştır. J kodlu maddeler karşılaşılan siber mobbingin biçimini ve sıklığı ile ilgilidir. K kodlu maddeler siber

mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi aile veya arkadaş bilgilendirme, kurum bilgilendirme ile ilgilidir. L kodlu maddeler siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler dışsal sebepler ve içsel sebepler ile ilgilidir. M kodlu maddeler siber mobbingin etkileri ile ilgilidir. N kodlu maddeler siber mobbingi önleyici tedbirler ile ilgilidir. Son olarak O kodlu maddeler siber mobbingi önlemek için alınması gereken tedbirlere yönelik beklenti ile ilgilidir. Doğrulayıcı Faktör Analizine ilişkin Standart faktör yükleri ve t-değerleri aşağıdaki Tablo 5’te özetlenmiştir.

Tablo 5: Modeldeki Kavramlara İlişkin Özet Sonuçlar

Modeldeki kavram	Ölçüm Maddeleri	Standart Değerler	T Değerleri
Karşılaşılan siber mobbingin biçimini ve sıklığı	J2	0,62	16,61
	J3	0,57	15,08
	J4	0,73	20,73
	J5	0,62	16,61
	J6	0,56	14,76
	J7	0,67	18,46
	J8	0,75	21,64
	J9	0,57	15,02
	J10	0,74	21,34
	J11	0,77	22,44
	J12	0,77	22,33
	J13	0,68	18,81
	Siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Aile veya Arkadaş Bilgilendirme)	K1	0,71
K2		0,89	26,60
K3		0,83	24,10
Siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Kurum Bilgilendirme)	K4	0,73	20,11
	K5	0,77	21,88
	K6	0,81	23,54
	K7	0,73	20,12
Siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (Dışsal Sebepler)	L1	0,70	19,66
	L2	0,74	21,17
	L3	0,77	22,53
	L4	0,78	22,71
	L5	0,84	25,63

	L6	0,77	22,41
	L7	0,72	20,34
Siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (İçsel Sebepler)	L8	0,73	21,03
	L9	0,77	22,49
	L10	0,79	23,27
	L11	0,87	27,01
	L12	0,80	23,77
	L13	0,79	23,12
Siber mobbingin etkileri	M1	0,73	21,03
	M2	0,72	20,50
	M3	0,70	19,91
	M4	0,73	20,92
	M5	0,80	23,85
	M6	0,78	23,04
	M7	0,71	20,05
	M8	0,79	23,52
	M9	0,76	22,25
	M10	0,75	21,94
	M11	0,70	19,85
	M12	0,72	20,58
	M13	0,66	18,47
Siber mobbingi önleyici tedbirler	N1	0,78	23,09
	N2	0,83	25,15
	N3	0,87	27,27
	N4	0,89	28,25
	N5	0,87	27,86
	N6	0,84	25,89
	N7	0,80	23,92
Siber mobbingi önlemek için alınması gereken tedbirlere yönelik beklenti	O1	0,82	25,00
	O2	0,86	27,15
	O3	0,89	28,50
	O4	0,89	28,49
	O5	0,85	26,78
	O6	0,93	30,96

O7	0,81	29,80
O8	0,93	30,95
O9	0,81	29,58
O10	0,85	26,50

Tablo 4 ve Tablo 5’e göre standart yükler, t-değerleri ve uyum indeksleri kabul edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

İletişim ve bilişim teknolojilerinin son yıllardaki gelişimi ve bilgisayar ağlarının yaygınlaşması, insanların hayatını birçok açıdan değiştirmiştir. İnsanların hayatını kuşatan bu yeni teknolojilerin mobil hale gelmesiyle birlikte yaşam alanları bütüncül olarak dönüşmüş, gündelik hayat dijitalleşmiş ve sanal yaşam, sanal toplum gibi birçok yeni kavram/olgu ortaya çıkmıştır (Ekinci ve Yıldırım 2018). Değişen bu kavram yahut olgulardan biri olan siber mobbing, her ne kadar gerçek dünyadaki geleneksel mobbingin devamı sayılsa da birçok açıdan farklılık arz etmektedir. Literatürde ifade edildiği üzere biçim ve sonuçları, failerin anonim kalmaları ve paylaşımın kalıcılığı gibi nedenlerden dolayı daha stresli bir süreç olan siber mobbing, potansiyel bakımdan tüm insanlığa açıktır ve mağdurlarını daha büyük kitleler önünde küçük düşürmektedir. Öte yandan belli bir mekân (işyeri/okul) ve zaman (iş/okul saatleri) içerisinde geçerli olmayıp, yaşamın bütün alanlarına nüfuz ederek mağdurlarını günün her saatinde taciz etmeye imkân sunmaktadır (AJS 2015). 90’lardan itibaren (Salmivalli vd. 1996) uluslararası literatürde yer almasına rağmen sosyal medyanın çığ gibi büyüyen etkisi ve küresel yaşamın giderek sanallaşması nedeniyle farklı ülkelerdeki araştırmacılar, dikkatlerini bu yeni olguya yoğunlaştırmıştır. Türkiye’de ise konuyla ilgili araştırmalar yok denilecek kadar azdır. Dolayısıyla bu araştırmada Türkçe literatüre geçerliği ve güvenirliliği sağlanmış bir siber mobbing ölçeği kazandırmak ve gelecek araştırmalar için öneriler sunmak amaçlanmaktadır.

Bu temel amaç doğrultusunda öncelikle uluslararası literatür taranmış ve teorik bir altyapı oluşturulmuştur. Özellikle siber mobbinge karşı birliğin 2014 yılında Almanya genelinde uygulamış olduğu bir ölçekten (Bündnis Gegen Cybermobbing 2014) faydalanılarak kültürümüze uygun sorular eklenmiş ve dil uzmanlarının da fikri alınarak Türkçe bir ölçeğin geçerlik ve güvenirlilik çalışması yapılmıştır. Erzurum Teknik Üniversitesinden alınan Etik Kurul onayıyla 637 öğrenciden elde edilen verilere, ilk önce örneklem büyüklüğünün yeterli seviyede olduğunun tespit edilebilmesi için

Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) testi ile Barlett testi uygulanmıştır. Bu testler sonucunda çalışmanın Açıklayıcı Faktör Analizine (AFA) uygun olduğu görülmektedir.

AFA'ya göre siber mobbing 8 faktöre ayrılmış ve teorik alt yapı bağlamında karşılaşılan siber mobbingin biçimini ve sıklığı 12, siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Aile veya Arkadaş Bilgilendirme) 3, siber mobbinge karşı verilen tepki ve düzeyi (Kurum Bilgilendirme) 4, siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (Dışsal Sebepler) 7, siber mobbingin uygulanmasına neden olan faktörler (İçsel Sebepler) 6, siber mobbingin etkileri 13, siber mobbingi önleyici tedbirler 7 ve son olarak siber mobbingi önlemek için alınması gereken tedbirlere yönelik beklenti 10 ifade belirlenmiştir. AFA gereği sadece ilk boyuttan 1. madde 0,30'un altında kaldığı için, teorik alt yapıya uygun olarak ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak AFA gereği ölçek 62 ifade ve 8 boyut olarak belirlenmiştir.

Ölçek daha sonra Doğrulayıcı Faktör Analizine (DFA) tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda RMSA, CFI, NFI, NNFI, IFI, X^2/SD değerlerinin referans aralığına göre bazılarında “kabul edilebilir” olduğu ve bazılarında ise “iyi uyum” sergilediği tespit edilmiştir. DFA'ya göre standart yükler, 0,50'nin üzeri ve 1'in altında ayrıca t değerleri anlamlıdır. LISREL programının yönlendirmesi sonucu uyum değerlerini iyileştirmek için bulgularda belirtilen 5 adet modifikasyonla ifadeler bağlanmıştır. Diğer yandan güvenirliliğinin belirlenebilmesi için hem alt boyutlarının hem de ölçeğin tamamının Crobnach Alpha değerleri belirlenmiş ve bu değerler ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak bu araştırma ile siber mobbingi detaylı bir şekilde ortaya koyan bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek, özellikle yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler üzerinde uygulanabilir. Böylece siber mobbinge maruz kalma potansiyeli yüksek olan kitlenin, siber mobbinge maruz kalma düzeyi, bunun nedenleri, buna karşı alınabilecek tedbirler ve mağduriyetin giderilmesi noktasındaki beklentiler ortaya konulabilir.

Bilinmelidir ki siber mobbing ile zihinsel sağlık sorunları arasında nedensellik ilişkisini kanıtlayacak kuşatıcı ve sistematik çalışmaların sayısı azdır, fakat bu olgular arasında bağlantılar kurulabilir. Şöyle ki siber mobbing mağdurlarının depresyon, yalnızlık, kaygı bozukluğu, öfke, kırılabilirlik ve üzüntü gibi hislerden mustarip olma olasılığı yüksektir. Bununla birlikte mobbing olaylarının sıklığı, bu gibi psikolojik sorunları ve bunların semptomlarını artırmaktadır. Bu bağlamda mağdurların öz güvenlerini zedeleyen, okul ya da iş performansları kötüleştiren, öz saygılarını

zedeleleyen, kendilerini sosyal ortamlardan soyutlamalarına hatta intihara meyil etmelerine neden olan siber mobbingin etkileri, geleneksel mobbingin etkileriyle benzerlik teşkil etmektedir. Campbell vd. (2012)’nin yaptığı çalışma, depresyon ve anksiyete bozuklukları gibi psikolojik sonuçların siber mobbing mağdurlarında daha belirgin olduğunu göstermiştir. Dikkat çeken en önemli hususlardan biri de siber mobbingin failer açısından da sonuçsuz kalmadığıdır. Yapılan çalışmalar, failerin depresyon bozukluğu yaşadıklarını, iş/okul hayatlarında performanslarının düştüğünü, suça yatkınlık gösterdiklerini ve hatta intihara meyilli olduklarını göstermektedir. Bu açıdan faileri de siber mobbingin kurbanları olarak değerlendirilebilir (Pieschl ve Porsch 2012, Schultze vd. 2012, Fileccia 2012). Nitekim çalışmamızın odak noktası olan öğrencilerin eğitim hayatlarını olumsuz yönde etkileyen, motivasyonlarını düşüren ve kendilerini geliştirmelerine engel olan siber mobbing olgusu, yalnızca öğrencileri kapsayan bir sorun olmayıp, toplumsal bir sorundur. Bu nedenle konuyla ilgili farklı yaşam alanları için geçerli başka araştırmaların yapılması elzemdir; özellikle eğitim bilimciler, psikologlar ve sosyologlar konuyla daha yakından ilgilenmelidir.

Siber mobbing olgusunun kapsamı ve biçimleriyle ilgili çalışmalar yapması gereken en önemli mercilerden biri de resmi makamlardır. Savcılar ve kolluk kuvvetlerinin konuyla ilgili farkındalıklarını yükseltmek, yasal mevzuatı oluşturmak, bu tür olayları analiz ve tespit edebilen uzman kişileri yetiştirmek, farklı birimlerde görev yapan aktörleri ve vatandaşları konu hakkında bilgilendirmek, bu bağlamdaki öneriler arasında yer almaktadır.

Siber mobbing, çoğu zaman anonim olarak cereyan etmesine rağmen araştırmalar, uygulayıcıların ve mağdurların genellikle birbirlerini tanıdıklarını göstermiştir; bunlar, ekseryetle aynı şirkette çalışan ya da aynı okula giden kişilerdir. Bu nedenle yöneticilerin veya örgütler ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların, örgüt üyelerinin motivasyonlarını düşürecek, onların yaşam ve iş doyumunu azaltacak olan siber mobbinge karşı tedbirler geliştirmesi önemlidir (Haennes 2011).

Uluslararası literatür taramasından elde edilen bulgular ve çalışmanın ulaştığı sonuçlar ışığındaki son öneri, özellikle bu sorundan en çok etkilenen gençler içindir. Kişi, internet ortamındayken kendi güvenliği için belli başlı kurallara dikkat etmelidir. Bunlar (Bitschnau 2014);

- ✓ Taciz içerikli diyalogları derhal sonlandırmak
- ✓ Kişisel bilgi veya fotoğrafları yabancılarla paylaşmamak

- ✓ Sahte hesaplarla iletişime geçen kişileri engellemek
- ✓ Maruz kalınan mobbing ile ilgili kanıtları saklamak
- ✓ Ebeveynleri ve ilgili mercileri derhal bilgilendirmek
- ✓ Devam eden taciz durumunda sosyal hesabı ya da telefon numarasını değiştirmek
- ✓ İnternet ortamında tanışılan kişilerle asla tek başına buluşmamak olarak sıralanabilir.

Kaynakça

AJS, (2015). Handreichung Cyber-Mobbing. Erişim Tarihi: 07.08.2019, https://ajs.nrw/wp-content/uploads/2015/05/AJS-Handreichung_Cyber-Mobbing.pdf.

BELLİ, E., Demirel, N. (2016). “An investigation into the mobbing levels of the personnel working at provincial directorate of youth welfare and sports and evaluation of organizational commitment”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), ss. 980-990.

BITSCHNAU, W. (2014). Schulischer Umgang mit Auffälligkeiten und Problemsituationen, Erişim Tarihi: 07.09.2019 <https://docplayer.org/13845128-Mobbing-und-cyber-mobbing.html>

BUENDNIS-GEGEN-CYBERMOBBING, (2016). Cyberlife II – Spannungsfeld zwischen Faszination und Gefahr. Erişim Tarihi: 02.08.19, https://www.buendnis-gegen-cybermobbing.de/fileadmin/pdf/studien/20160502Cybermobbing2017_End.pdf.

BUENDNIS-GEGEN-CYBERMOBBING, (2014). Mobbing und Cybermobbing bei Erwachsenen. Eine empirische Bestandsaufnahme in Deutschland Karlsruhe, Erişim Tarihi: 07.08.2019 https://www.buendnis-gegen-cybermobbing.de/fileadmin/pdf/studien/studie_mobbing_cybermobbing_erwachsene.pdf

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 478-483.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegema Yayıncılık.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (6. Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık.

CAMPBELL, M., Spears, B., Slee, P., Butler, D. & Kift, S. (2012). Victims' perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimization. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17, 389- 401.

CATHELL, R. B., & Baggaley, A. R. (1960). The salient variable similarity index for factor matching. *British Journal of Statistic in Psvchology*, 14 (13), 33-46.

ÇOKLUK, Ö., Şekercioğlu G., Büyüköztürk Ş., (2014). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları (3. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

DOOLEY, J. J., Pyzalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Zeitschrift für Psychologie*, 217, 182- 188.

EBERHARD, G. Fehlau, Christian Stock (2012). *Konfliktmanagement: Von Streit bis Mobbing*. Haufe-Lexware.

EKİCİ, O., Yıdırım F. (2018). *Sanal Yaşam ve Sanal Kaytarma*. Ankara: Gazi Kitabevi.

FILECCIA, M. (2012). *Elternarbeit Cyber-Mobbing*. Stuttgart: Aktion Jugendschutz – Landesarbeitsstelle BadenWürttemberg.

Arbeitsgemeinschaft Kinder- und Jugendschutz Landesstelle Nordrhein-Westfalen e.V. (Hrsg.) (2012). *CyberMobbing. Informationen für Eltern und Fachkräfte*. Essen: Drei-W-Verlag.

FÖRSTER, Julia (2013). *Cybermobbing am Arbeitsplatz: Präventive und intervenierende Maßnahmen für Führungskräfte*. Hamburg: Diplomica Verlag.

GRADINGER, P., Strohmeier, D. & Spiel, C. (2009). Traditional Bullying and Cyberbullying: Identification of Risk Groups for Adjustment Problems. *Zeitschrift für Psychologie*, 217 (4), 205- 213.

GRADINGER, P., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2010). Definition and Measurement of Cyberbullying. *Cyberpsychology. Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 4(2), Erişim Tarihi: 17.08.2019 <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2010112301&article=1>.

GÜNGÖREN, C. Ö., Bektaş, M., Öztürk, E., Horzum, M. B. (2014). Tablet bilgisayar kabul ölçeği – geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Eğitim Bilim*, 39(176), 69-79.

HAENNES, Kunz (2011). Mobbing in der Schule, Erişim Tarihi: 11.9.2019, https://www.jugendundmedien.ch/fileadmin/user_upload/Angebote/mobbing-online.pdf.

ARBEITSGEMEINSCHAFT KINDER UND JUGENDSCHUTZ NRW (2010). Cyber-Mobbing. Essen: Drei-W-Verlag.

HOFFMANN, Gregor Paul (2016). Führungsherausforderung Mobbing. Prävention, Deeskalation und Arbeitsfähigkeit nach Konflikten. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

JÖRESKOG, K. G., & Sörbom, D. (1996). LISREL 8 user's reference guide. Chicago: Scientific Software.

KALAYCI, Ş., (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (6. Baskı). Ankara: Asil Yayın.

KATZER, C. (2013). Cybermobbing-Wenn das Internet zur Waffe wir. Berlin Heidelberg: Springer. Erişim Tarihi: 13.08.2019, https://cryptoparty-tuebingen.de/files/20190209/20190209_Tuebingen_CRYPTOPARTY.pdf.

KATZER, Catarina (2016): Cyberpsychologie: Leben im Netz: Wie das Internet uns ver@ndert. München: Dtv Verlagsgesellschaft.

KINDER- UND JUGENDANWALTSCHAFT WIEN (2016). Mobbing bei Kindern und Jugendlichen. Erişim Tarihi 21.07.2019, <https://kja.at/site/files/2016/06/Mobbing-Pr%C3%A4vention.pdf>.

KLEINBAUM, D. G., (1994). Logistic Regression: A Self-Learning Text. New York: Springer-Verlag.

KRATZER, C. & Fetchenhauer, D. (2007). Cyberbullying: Aggression und sexuelle Viktimisierung in Chatrooms. In M. Gollwitzer, J. Pfetsch, V. Schneider, A. Schulz, T. Steffke & C. Ulrich (Hrsg.), Gewaltprävention bei Kindern und Jugendlichen. Grundlagen zu Aggression und Gewalt in Kindheit und Jugend (ss. 123-138). Göttingen: Hogrefe Verlag.

LEYMANN, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (2), 165-185.

MEYDAN, C. H., & Şeşen, H. (2011). Yapısal eşitlik modellemesi Amos uygulamaları. İstanbul: Detay Yayıncılık.

NAYLA, Fawzi (2009). Cyber-Mobbing: Ursachen und Auswirkungen von Mobbing im Internet. Baden-Baden: Nomos.

NAYLA, Fawzi, Goodwin Bernhard (2012). Cyberbullying-Related Behaviour and Third-Person Effect. In: Michael Walrave/Wannes Heirman/Sara Mels/Christiane Timmermann/Heidi Vandebosch (Hg.): eYouth. Balancing between Opportunities and Risks (163-180). Brüssel: P.I.E-Peter Lang.

NEALE, M. N., & Liebert, R. M. (1980). Science and behavior: an introduction to methods of research. London: Prentice Hall International, Inc.

ÖZDAMAR, K. (1997). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

ÖZDAMAR, K. (2017). Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi IBM SPSS, IBM SPSS AMOS ve MINTAB uygulamalı. Eskişehir: Nisan Kitabevi.

PIESCHL, S. & Porsch, T. (2012). Schluss mit Cybermobbing!. Weinheim/Basel: Beltz Verlag.

SALMIVALLI, C., Lagerspetz, K.M.J., Bjorkvist, K., Ostermann, K.& Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.

SCHNEIDER, C., Katzer C., Leest, U. (2013). Cyberlife-Spannungsfeld zwischen Faszination und Gefahr. Cybermobbing bei Schülerinnen und Schülern. Eine empirische Bestandsaufnahme bei Eltern, Lehrkräften und Schülern/innen in Deutschland. Erişim Tarihi: 02.08.2019 <http://www.buendnis-gegen-cybermobbing.de/Studie/cybermobbingstudie.pdf>.

SCHULTZE-KRUMBHOLZ, A., Zagorscak, P., Siebenbrock, A. & Scheithauer, H. (2012). Medienhelden. Unterrichtsmanual zur Förderung von Medienkompetenz und Prävention von Cybermobbing. München: Ernst Reinhardt Verlag.

SEÇER, İ. (2015). Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara: Anı Yayıncılık.

STAR WARS KID, (2006). Erişim Tarihi: 03.09.2019 <https://www.youtube.com/watch?v=HPPj6viIBmU>.

TABACHNICK, B. G., & Fidell, L. S. (2001). Using multivariate statistic (4th. Ed.), Needman Heights. MA: Ally & Bacon.

TAŞGIN, A, Korucuk, M. (2019). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Çoklu Zekâ Alanlarının İncelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 12 (2), 550-575.

TİYEK, R. (2011). “Yıldırma ve Yönetim Becerileri Üzerine Bir Araştırma”. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2 (1), 104-152.

VOGELSANG, W. (2000). Ich bin, wen ich spiele. Ludische Identitäten im Netz., C. Thimm (Hg.): *Soziales im Netz. Sprache, Beziehungen und Kommunikationskulturen im Internet.* (ss. 240-259). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

WACHS, Sebastian (2009). *Bullying unter Schülern: Eine empirisch-quantitative Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Cyberbullyings.* Saarbrücken: VDM Verlag.

WEBSTER, Chris (2019). What is Cyberbullying. Erişim Tarihi: 07.08.2019, http://www.cyberbullying.info/resources/downloads/ChrisWebster_WhatIsCyberbullying.pdf.

WILLARD, Nanacy E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress.* New York: Research Press.

YILDIRIM, F. & Naktiyok, S. (2017). The mediating role of organizational support in the effect of transformational leadership on employee empowerment. *Polish Journal of Management Studies*, 16(1), 292-303.

YILDIRIM, F., Ekinci, O. (2019). *Mobbing: Nedenleri, Aktörleri Ve Etkileri.* Ankara: Gazi Kitabevi.